

ВАСИЛ ЛЕВСКИ И ЗОГРАФИТЕ ОТ ГАЛИЧНИК

Пламен Павлов

VASIL LEVSKI AND THE ICON PAINTERS FROM GALICHNIK

Plamen Pavlov

Abstract: *The study draws attention to Vasil Levski's relationships with some icon painters from the village of Galichnik. The author tries to restore Levski's connections with and established networks in Macedonia. As a result of deciphering Levski's notes, some names of his associates have been restored, such as Evgeni pop Kuzmanov, Georgi Pulev, Panayot Ginovski and others.*

Key words: *Makedonia, Galichnik, Icon painters, Vasil Levski.*

В своята известна дописка до издавания от Любен Каравелов вестник „Свобода“ от края на 1869 г. Васил Левски заявява: „... И ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни, с пълна свобода по земята ни там, където живее българинът – в България, Тракия, Македония...“ [Страшимиров, Д. 2014, с. 220]. За Апостола на Свободата запазването на целостта на Отечеството „Българско“, както той нарича етническата територия на българския народ (България – т.е. Мизия заедно с цяла Добруджа и Поморавието, Тракия и Македония), е основен приоритет на националната революция, на БРЦК и Вътрешната организация [Павлов, П. 2017, с. 12–13].

Неведнъж е отбелязвано, че още от своето включване в революционното движение Васил Левски е имал възможността да се запознае с редица българи от Македония. Обикновено се сочат неговите познанства от Първата българска легия в Белград през 1861–1862 г., още повече, че самият той е бил в частта, командвана от прочутия в онези времена „Дядо“ Ильо войвода от Берово, Малешевско, в която е имало много македонски българи. Можем да изброим имената на редица участници в Легията: Христо Алексиев от Скопие, Димитър Общи от Дяково, Спирос Джеров от Битоля, Бранислав Велешки от с. Карабунице, Велешко, Стоян Македонец и Ташко Петров от Крушево, Галактион Хилендарец от с. Кремен, Неврокопско, Георги Ковачелията от с. Ковачево, Неврокопско, Димитър Г. Македонски, Димитър п. Георгиев Беровски от Берово, Илия Минчев от Неврокопско, Йосиф Ковачев от Щип, Лазар Костов от Банско, Христо Македонски и Манол Наков, и двамата от с. Долни Тодорак, Кукушко, Петър Стоянов от Горна Джумая (дн. Благоевград), Симо Македонец, Спасоя Николов от Призрен, а вероятно и други македонски българи [Чолов, П. 2003, с. 54–60].

През есента на 1866 г. Дякона пребивава известно време в Яш, Румъния, при архимандрит Натанаил (1820–1906), бъдещият екзархийски митрополит на Охрид и впоследствие на Пловдив, родом от с. Кучевища, Скопско [Павлов, П. 2017, с. 134–135]. Част от участниците в Първата легия виждаме и в редовете на Втората от 1868 г., както и някои нови имена – например Петър Мишайков от Битоля, Арсо Мартинов – Македонец от Велес, Никола Трифонов от Прилеп [Чолов, П. 2003, с. 87–92]. Васил Левски е имал контакти и с Михаил Констанцев от Ново село, Щипско, Димитър Ножаров от Неврокоп, д-р Константин Робев от Охрид и с други македонски българи [Райкова, А. 1987, с. 200–210; Тренчев, Г. 2008, с. 35–41]. Бихме добавили, че Левски е имал срещи с македонски българи и от времето преди 1861 г., най-вероятно още в своето детство и по времето на митарствата си заедно със своя вуйчо архимандрит Василий по градове и села. Както ще видим малко по-нататък, в развит център на занаятите и търговията, какъвто е било родното му Карлово, още през първите десетилетия на XIX в. са пребивавали българи от Македония – учители, зографи, търговци. Още през 1807 г. учител в града е бил Атанас Владос/Владов от Велес, а след него и неизвестно докога – Никола Битолеца, очевидно от Битоля [Павлов, П. 2017, с. 37–38].

Казаното дотук ни провокира да се насочим към един добре познат, но и „загадъчен“ документ, който свидетелства за връзки на Апостола с посветени в неговата дейност личности от голямото селище („паланка“) Галичник, Дебърско. Днес колоритното планинско градче практически е без постоянно население и е превърнато в туристически център. През XIX и в първите десетилетия XX в. „паланката“ е многолюдна, като заедно с околните села Гари, Лазарополе и др. дава на българската култура и изкуство цяла малка „армия“ от зографи, резбари, строители и други просветени българи [Трайчев, Г. 1941, с. 99–105]. Нека припомним, че наред със своите „чисто“ революционни връзки Васил Левски е имал особен пиетет към интелигенцията и хората на изкуството. Впрочем, самият той е имал известна дарба на художник. Известно е близкото му приятелство с Цаню Захариев, Станислав Доспевски, Георги Данчов–Зографина и др. [Павлов, П. 2017, с. 10, 128–130, 218].

Документът, за който става дума, е от личния архив на Васил Левски, а не запис в неговото лично тефтерче – твърдение, което се дължи на обикновено недоразумение. Основното му съдържание е предадено с числа, които могат да бъдат разчетени с шифър:

„Особени бележки за чисти близо Охрида отсам шест сахата Галешник

82 99 87

84

96   91 90

– 80“

[Страшимиров, Д. 2014, с. 269 – документ 160].

Изследователите, занимавали се по-обстойно с живота и делото на Левски, задължително посочват този документ, свидетелстващ за намеренията на Апостола да разшири комитетската мрежа на изгражданата от него Вътрешна революционна организация в Македония. Д. Страшимиров лаконично отбелязва, че става дума за отбелязан „... комитетски деец – име на лице от Галешник, Западна Македония“, както и че под „чисти“ се подразбират „приятели на революционната идея“. Съответно, числовите комбинации „... означават име на лице по шифър“ [Страшимиров, Д. 2014, бел. 1 и 2]. Кратки са и бележките на Ив. Унджиев, който прави връзка и с едно писмо на Апостола до д-р К. Робев [Унджиев, И. 2007, с. 545, 981 – бел. 34].

Датирането на посочения документ е трудна задача. Както изглежда, съдържанието му е в определена връзка с писмото на Левски до д-р Константин Робев от Охрид с дата 6 август 1872 г.: „Докторе и драги брате, дойде най-после часът та да помислим и за Вашия край. Работата не ми позволяваше за сега да мисля и за Македония. По напред трябваше да се извърши всичко тук по-близо до брега, та постепенно да вървим все напред към Македония и Тракия. Аз помня много добре какво сме си говорили в Цариград, че там по-спокойно може да се работи... Да даде Бог здраве, като мина към Щип и Скопия, ще гледам както и да е да дойда и в вашия град, та да напредим потребното”.

Колкото и да е странно, не ни е известно някой да се е опитвал да разгадае името или имената, посочени в интересувания ни документ. Още по-интригуващо е, че само няколко страници преди него Д. Страшимиров е публикувал шифъра, оставен ни от самия Левски [Страшимиров, Д. 2014, с. 258–259, документ 147]. Ето какво се получава, когато приложим въпросния шифър към числата в документа за „Галешник“:

Първи ред: 82 = Т; 99 = А; 87 = Н

Втори ред: 84 = Р

Трети ред: 96 = Г; 91 = И; 90 = К

Четвърти ред: 80 = Ф

Надали може да се съмняваме, че поне някои от изследователите на живота, дейността и документалното наследство на Васил Левски са се занимавали с горната „главоблъсканица“. Така или иначе, отказали са се от разгадаването ѝ, което е напълно обяснимо. В крайна сметка не бива да забравяме, че нейният автор съзнателно е замъглил информацията в тези четири реда по конспиративни съображения. Ще отбележим също, че Левски много често съкращава имена на хора и селища до изписване от една сричка, за което има достатъчно примери в личното му тефтерче, писмата му и други документи. Поне за момента е трудно да разгадаем конкретно име или, което по вероятно, две и повече имена. И все пак, в третия ред може да се прочете съкращението „ГИ“, което ни насочва към зографската фамилия Гиновски, която е именно от Галичник и има директна връзка с Карлово. Най-близката възможна връзка е с

Панайот Гиновски (1842–1886) и неговите роднини. Трябва да отбележим, че данните за фамилиите Гиновски и Фръчковски, за които ще стане дума малко по-късно, дължим на фундаменталната книга на Асен Василиев [Василиев, А. 1965]. На нейна основа данните за зографите и резбарите от Галичник са представени и в други издания, вкл. и в българските страници на интернет енциклопедията „Уикипедия“, които заслужават висока оценка.

Днес Панайот Гиновски е представян като „македонски преродбеник“ (възрожденец), събирач на народни песни, етнограф и дори лексикограф. Името му влиза в историята на фолклористиката с неговия сборник от народни песни, предания и други материали, публикуван тринадесет години след смъртта му в авторитетната руска поредица „Живая старина“ през 1899 г. [Сборник Панайота Дъиновскаго...]. Роден е в Галичник през 1842 г. и е представител на една от известните зографски фамилии, като учи „занаята“ при своя баща Кръсте Петров Гиновски (неизв. – 1886), а после при Гюрчин Негриев Фръчковски (около 1812 – неизв.).

В края на 50-те години на XIX в. Панайот Гиновски в продължение на цели три години е в Карлово. Тъй като тогава е твърде млад, най-вероятно е бил помощник на някой от дебърските/реканските майстори, работили в града и неговия район – например в с. Аджар/дн. Свежен, Калофер и Сопот. Известно е, че по тези места са пребивавали Макрий (Макарий) Негриев Фръчковски (1800–1859/63) и неговите синове [Трайчев, Г. 1941, с. 51]. Това са Христо (1841–1893), Исаия (1843–1881), Кузман (1844–1899) и Серафим (1845–1869) Макриеви. Такава връзка е повече от възможна, тъй като Макрий е брат на Гюрчин Фръчковски, учителя на Панайот Гиновски. Знае се, че през 1859 г. майстор Макарий работи в Пазарджик, където умира. Това научаваме от едно писмо на Йоаким Груев до Васил Д. Стоянов: „Макрий Негриев от Галичник (Дебърско) бил шарач (накаския) и живописец; той нашарил зданието на Хамзи паша и църквата „Св. Богородица“ и „Света Неделя“ в Пловдив. Умрял в 1859 у Пазарджик, дето шарил джамията...“ [Василиев, А. 1965, с. 214]. За съжаление, никое от имената, които изброихме, не се помества в шифрованите записи на Левски. И все пак, колкото и да е хипотетично, буквите „К“ и „Ф“ на третия и четвъртия ред, четени на обратно, дават приемливо съкращение на фамилията на Панайот Гиновски.

Още едно важно обстоятелство – след Освобождението, през 1891 г., в Сопот е работил Нестор Траянов Фръчковски (1840–1919) заедно със своя братовчед Христо Макриев (1841–1893). Двамата рисуват икони в старата църква при метоха в Сопот. Нестор рисува икони и за църквата „Св. Никола“ в Карлово. Христо Макриев е работил и в Клисура, Калофер, селата около Сливен, като умира през 1893 г. в Жеравна [Василиев, А. 1965, 222–223]. Не на последно място е фактът, че Траян Негриев (1809–1884), по-малък брат на Макрий, след Освобождението работи в Пловдив. Там пада от скелето при резбоването на един таван на къща през 1883 г. Откаран е в Галичник, където умира на

следващата година [Василиев, А. 1965, с. 215]. Ако допуснем, че Траян Негриев е бил с „тайфата“ на своя брат и неговите синове, работили в Карлово и Карловско в края на петдесетте–началото на шестдесетте години на столетието, нещата стават още по-интересни. В шифрованата записка на Левски, по-конкретно на първия и втория ред, би могло да бъде разчетено името „Траян“.

Нека се върнем отново към Панайот Гиновски. В Карлово по време на работа той също пада от стълба или скеле, като си навехва или по-скоро си чупи крака. Раната му се влошава, което се отразява на здравословното му състояние като цяло. Тогава баща му Кръсте идва в Карлово и го откарва в Галичник. За зла участ, превърналият се в инвалид Панайот Гиновски през следващите седемнадесет години е неработоспособен и е издържан от фамилията. През това време обаче той събира материалите за своя сборник. Това означава, че все пак е бил в състояние да прави кратки пътувания и не е бил откъснат „от света“. През 1881 г. семейството се премества във Враня – български град, предаден от Великите сили на Сърбия на Берлинския конгрес през лятото на 1879 г. Там пет години по-късно Панайот Гиновски умира, а събраният от него материал е предаден от брат му Алексо на руския консул в Черна гора.

Престоят на Панайот Гиновски в Карлово е по времето, в което младият Васил Кунчев се е завърнал в Карлово от Стара Загора, приема монашеството и т.н., т.е. през 1858–1860 г. В такъв случай особено в град като Карлово просто е невъзможно двамата младежи, при това и двамата, свързани с църквата и почти връстници, да не са се познавали... Още нещо, от запазена снимка на Панайот Гиновски се вижда, че той е имал физиономична прилика с Левски – обстоятелство, което винаги е било много важно за Апостола предвид осигуряването на легални документи, необходими за неговата дейност и пътувания [Кокеров, Г. 2017, с. 48–50].

Изобр. 1. Панайот Гиновски

Друг галичанин, също зограф и резбар, чиито митарства се пресичат с дейността на Левски, е Евгени п. Кузманов (30-те години на XIX в. – 1888 г.). Отново става дума за ученик на Фръчковския род и на Дичо Зограф (1819–1872), който работи на различни места из българските земи. През 1869 г. е в Кривопаланско, свидетелство за което е надписът върху икона на св. Георги от църквата в с. Градец: „На 1869 година априлѣа 2: день изъ рѣки Евгеніа поп Кѣзмановича ѿ Деборѣ“. През следващите години рисува икони в Кула, Бойница и Брегово, Видинско, а през 1872 г. в Скопско. В църквата в с. Црешево е съхранен негов подпис: „Из рѣки Евгеніа зѣграфа поп Кузмановичъ ѿ село Галичник ѿ Деборско окрѣжие“ [Василиев, А. 1965, с. 228–229; Гергова, И., Генова, Е., Ванев, И., Захариева, М. 2017, с. 8 и сл.]. Така че не е изключено Евгени/Гено п. Кузманов да е един от възможните „чисти“, които Левски е имал предвид при своите планове за разгръщане на комитетска дейност в Северна Македония. В случая трябва да имаме предвид и познанствата на близките съратници на Левски „даскал“ Тодор Пеев (1842–1904) и поп Георги Тутмаников (1844–1881) в Кюстендил, Радомир и Северна Македония. Не на последно място е и предприетото пътуване на самия Левски заедно с Тодор Пеев в този район (Кюстендил, Осоговския манастир, Крива паланка и евентуално Скопие) през септември 1872 г. [Павлов, П. 2017, с. 280–281].

И още един галичанин, особено тачен в днешна Македония, с когото е възможно Левски да се е познавал – известният войвода, фолклорист, съставител на речници, „ранният македонист“ Георги Пулевски (1817–1893). Не е нужно да се спираме на неговата биография, още повече че тя е добре известна. Пулевски с оръжие в ръка участва в събитията в Белград през 1862 г., като според някои автори е участник в Първата легия на Раковски. За съжаление, по нищо не личи Пулевски да е бил в близки отношения с Васил Левски, а и в обемното му творчество няма никаква информация за подобни връзки.

Предложеното научно съобщение има предварителен характер. Да се надяваме, че ще бъдат открити още свидетелства, които да помогнат за разкриването на контактите на Васил Левски в Македония. По-важното за нас е отношението на Апостола към съсловието на художниците – зографи и резбари, неговите връзки с личности от тяхната среда – „чисти“, доверени съмишленици в борбата за освобождението на България.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Публикации

Василиев, А. 1965 – А. Василиев. Български възрожденски майстори: живописци, резбари, строители. София. [A. Vasiliev. Balgarski vazrozhdenski maystori: zhivopistsi, rezbari, stroiteli. Sofia].

Гергова, И., Генова, Е., Ванев, И., Захариева, М. 2017 – Ив. Гергова, Е. Генова, Ив. Ванев, М. Захариева. Дебърски майстори във Видинска епархия. София. [Iv. Gergova, E. Genova, Iv. Vanev, M. Zaharieva. Debarski maystori vav Vidinska eparhia. Sofia].

Кокеров, Г. 2017 – Г. Кокеров. За документите на Левски. – В: 180 години от рождението на Васил Левски (Сб. статии). В. Търново, 2017, 48–50. [G. Kokerov. Za dokumentite na Levski. – V: 180 godini ot rozhdenieto na Vasil Levski (Sb. statii). V. Tarnovo, 2017, 48–50].

Павлов, П. 2017 – Пл. Павлов. Левски – другото име на Свободата. София. [Pl. Pavlov. Levski – drugoto ime na Svobodata. Sofia].

Райкова, А. 1987 – А. Райкова. Левски и Македония. – В: Васил Левски (Изследвания). София, 1987, 200–211. [A. Raykova. Levski i Makedonia. – V: Vasil Levski (Izsledvania). Sofia, 1987, 200–211].

Сборник Панайота Дьиновскаго... – Сборник Панайота Дьиновскаго изъ села Галичника (в Дебрахъ). Песны, обычаи и разный мелький материал. – Живая старина, IX, вып. 1, Санкт-Петербург, 1899 [Sbornik Panaiota Dyinovskago izy sela Galichnika (v Debraha). Pesnay, obaychai i raznayu melykiy material. – Zhivaya starina, IX, vuyr. 1, Sankt-Peterburg, 1899.].

Интерактивна публикация: „Библиотека Струмски“. – <<http://strumski.com/biblioteka/?id=1079>>

Страшимиров, Д. 2014 – Д. Страшимиров. Васил Левски (Живот, дела, извори), Т. I. София. [D. Strashimirov. Vasil Levski (Zhivot, dela, izvori), T. I. Sofia].

Трайчев, Г. 1941 – Г. Трайчев. Книга за мияците (Историко-географски очерк). София. [G. Traichev. Kniga za miyatsite (Istoriko-geografski ocherk). Sofia].

Тренчев, Г. 2008 – Г. Тренчев. Васил Левски и югозападните български земи. – В: Безсмъртието на Левски (Сб. доклади). Под ред. на Н. Червенков. Кишинев, 2008, 35–42. [G. Trenchev. Vasil Levski i yugozapadnite balgarski zemi. – V: Bezsmartieto na Levski (Sb. dokladi). Pod red. na N. Chervenkov. Kishinev, 2008, 35–42].

Унджиев, И. 1947 – Иван Унджиев. Васил Левски. Биография. София. [Ivan Undzhiev. Vasil Levski. Biografiya. Sofia].

Чолов, П. 2003 – П. Чолов. Български въоръжени чети и отряди през XIX в. София. [P. Cholov. Balgarski vaorazheni cheti i otryadi prez XIX v. Sofia].